

AHMET MİTHAT ANLATILARINDA KİMLİK İNŞASI VE MODERNİZM ÜZERİNE

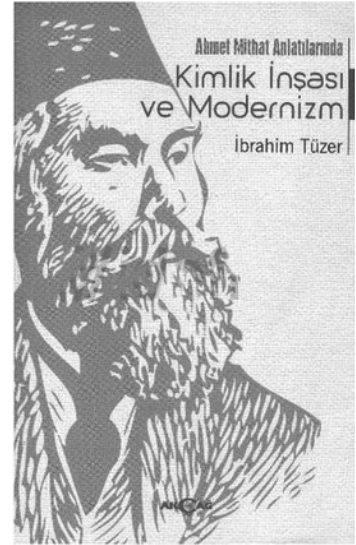
Zeynep Tek*

Doç. Dr. İbrahim Tüzer'in yayımlanan son eseri *Ahmet Mithat Anlatılarında Kimlik İnşası ve Modernizm*, Önsöz ve Giriş dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Ahmet Mithat'ın bütün edebi eserlerini inceleme alanına alan bu çalışmanın temel amacı, yazarın modernizmle birlikte 'yeni insan'ın kimliğini eserleri üzerinden nasıl yansıttığını ortaya koyabilmektir.

Önsöz'de bu çalışmanın niçin Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinin incelenmesine ayrıldığı belirtilmektedir. İbrahim Tüzer'e göre; İlber Ortaylı'nın "Tanzimat devri tarihi ne dramatik, ne grotesk, ne de mutantan bir tarihtir, kelimenin tam anlamıyla bir trajedidir." tespitinde olduğu gibi trajik bir devirde yaşayan Ahmet Mithat'ı ve dönemini eserleri üzerinden okuma imkânı vardır. Çünkü Ahmet Mithat, 'hace-i evvel' unvanına uygun olarak devrinde bir hoca, bir rehber misyonu yüklenmiş ve bu amaçla birçok türde eser vermiştir. Yazara göre Ahmet Mithat'ın çabasının nedeni;

(...)“eski” ile “yeni” arasında nerede duracağına dair bilinç geliştirmek ve bir kimlik inşa etmek üzere olan toplumun yanlış yollara sapmamasıdır. Ahmet Mithat Efendi'nin anlatı evreninde merkeze yerleştiği bu esas, eğitim, ahlak, sanat, ekonomi, gündelik hayat, toplumsal düzen ve daha birçok unsur üzerinden “yenileşen” bir topluma, kimlik kargaşasına düşmemesi adına anlatılmış ve okur bu yolda eğitime çalışılmıştır. (s.12).

* Arş. Gör., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı. znm_zeynep@hotmail.com

İbrahim Tüzer, “yazarın öğrenme ve öğretme merakı” (s.13) üzerinde önemle durarak Ahmet Mithat’ın bir medeniyet değişiminin yaşandığı Tanzimat devrinde sağduyusu ile sanatçı muhayyilesinin başa baş gittiğini söylemektedir. Ona göre;

Ahmet Mithat Efendi sadece sahip oldukları toprakların değil, asırların birikimine ev sahipliği yapan bir medeniyetin de dağılmakta olduğuna şahitlik ederken, tehdit altında gördüğü varlığını / insaniliğini sanatkâr muhayyilesiyle güvenli bir alanda / kimlikte var kılabilmek için çaba sarf etmiştir. Her şeyden evvel kendisi için ortaya konulmuş olan bu gayret, modern dünyanın inşa edildiği bir zaman diliminde kendilerine has değerleri yitirmeden “yenileşebilmek” adına bütün bir topluma yayılmaya çalışılmıştır. (s.15).

Önsöz’den sonra yer alan *Giriş* bölümü ise iki başlıktan oluşmaktadır: *Aydınlanma Felsefesi’nden İmparatorluğun durumuna “Osmanlı Kimliği” ve Bir kimlik inşa süreci ve “yeni insan”ın hususiyetleri*. Aydınlanma Felsefesi’nin tarihî süreçteki gelişiminin anlatıldığı ilk başlık altında, Avrupa’nın insan merkezli yaklaşımında aracı olarak aklı kullanması üzerinde durulmuş ve rasyonalizm ve hümanizm merkezli insan anlayışı belirtilmiştir (s. 19). Daha sonra Osmanlı Devleti’nin bu gelişim karşısında geciktiği, matbaanın çok geç kurulduğu ifade edilmiştir. Bunun nedenini ise Tüzer, Ramazan Korkmaz’dan yaptığı bir alıntıyla açıklamaktadır. Buna göre; “yaklaşık 400 yıllık mutlak bir dünya hâkimiyetinin oluşturduğu aşırı kendine güven duygusu” (s.21-22), Osmanlı Devleti’nin birçok alanda geri kalmasına neden olmuştur. Tüzer’e göre; “Nitekim Batı’nın ilminden eğitim yöntemlerine, askerî ve iktisadî sahadaki tüm yeniliklerine belirli bir dönem sırtını dönen Osmanlı idaresi, 19. yüzyıla gelindiğinde “sendrom” haline gelen güven duygusundan da nasıl çıkacağını ve yenileşeceğini bilemeyecektir.” (s.22).

Bernard Lewis’in İmparatorluk üzerinde “gerçek bir etkide bulunan ilk büyük fikir hareketi” olarak tanımladığı Fransız İhtilali üzerine Tüzer; “İnsanlarda mensubiyet duygusunu açığa çıkararak “ulus”, “millet”, “köken” gibi kavramların ortaya çıkışını sağlayan bu devrim, sözü edilen “Osmanlı kimliği”ni de temelden sarsmıştır.” (s.23) tespitinde bulunmaktadır. Böylece Batı’nın askerî ve iktisadi gelişimlerinin yanı sıra siyasi gelişimlerinin de takibi Osmanlı Devleti’nin güven duygusunun ve öz kimliğinin zedelenmesine neden olmuştur.

İbrahim Tüzer’e göre; “Sona ermesi mümkün olmayan tüketim ihtiyacı bireyin konforunu da önemsemediğinden, coğrafi keşiflerle ulaşılmış olduğu yenedünyaların sınırlarıyla yetinmeyen Batı medeniyeti; Osmanlı İmparatorluğu’nun hükmettiği toprakların altına ve üstüne de elde edilmesi gereken kapital değer olarak bakmaya başlamıştır.” (s.23). “İzledikleri sömürgeleştirme politikası ile maddi zenginliklerini iyice arttırmış olan İngiltere, Fransa, Rusya gibi büyük Batılı devletler karşısında Osmanlı İmparatorluğu, sınırlarını muhafaza

edemediği gibi kimliğini oluşturan unsurları da bir arada tutamamıştır.” (s.24). Tüzer, var olduğu dönemin gerekliliklerine göre hareket edemeyen birçok devletin tarih sahnesinden çekildiği gibi Osmanlı İmparatorluğu’nun da özellikle sosyal yapısındaki unsurların dağılmasıyla 19. yüzyılı çok zorlu geçirdiğini belirtmektedir. “Fakat Osmanlı’nın içerisine düştüğü kaotik ortamın diğer çağlardan önemli bir farkı vardır. O da İmparatorluğu henüz küçük bir beylikken cihan devleti haline getiren çekirdek unsurun, yani Müslüman Türklerin, varlığını devam ettirebilmeleri için bir kimlik inşa edebilme endişesidir.” (s.25). Bu kimlikler arasından “Osmanlı kimliği” (s.25) birleştirici yönüyle öne çıkmaktadır.

Bir Kimlik İnşa Süreci ve “Yeni İnsan”ın Hususiyetleri başlığı altında, her ne kadar Osmanlı Devleti, Tanzimat’la birlikte zor bir döneme girmişse de Batı’nın medeniyet seviyesini algılama ve geri kalma nedenlerini fark etme yolunda önemli bir aşama geçirdiği anlatılmaktadır. Tüzer’e göre;

Girilen yeni medeniyet dairesinin resmîyet kazanması olarak da okuyabileceğimiz, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı, her ne kadar koca bir devletten irili ufaklı onlarca devletin çıkmasına zemin hazırlamışsa da, bu devletin aslı unsurunun da kendisini fark etmesine, sahici kimliği hususunda bilinçlenmesine imkân hazırlamıştır. Dolayısıyla Osmanlı’nın “öz-bilinçli evlatları” “bizim” diyebildikleri topraklarını Batı’nın ulaşmış olduğu medeniyet seviyesine yükseltmeye çalışırken, ahlaki ve insani değerlerden kültürel unsurlara varıncaya kadar geçmişlerinden tevarüs ettikleri tüm hususiyetleri, “yenileşirken” inşa edecekleri kimliklerinin vazgeçilmez koşulu olarak görmüşlerdir. (s.26-27).

İbrahim Tüzer bu bölümde aydınlanma, yenileşme, modernizm ve bilinç üzerinden kimlik inşa sürecinin Tanzimat dönemi sanatkarlarından izlenebileceğini örneklerle ortaya koymaktadır. Tüzer’e göre; “yenileşmenin sancısını edebî metinlerden hareketle de takip etmemiz mümkündür.” (s.28). Örneğin Âkif Paşa’nın *Adem Kasidesi* sadece şairin değil devrinin de psikolojisini veren bir eser olması yönüyle öne çıkmaktadır. Buna göre;

69 beyitten oluşan kasidesinde, şahsî ihtiraslarından toplumsal zedelenmişliklere, kendini yenileyememiş olan kurumlardan İslâm tasavvufunun sahicilikten uzağa atılmış olmasına değin birçok hususa, yokluk kavramı etrafında dikkat çeken Âkif Paşa, Osmanlı’nın son döneminde aklın geri plana itilmiş olmasıyla kaybolan eleştirel bakış dolayısıyla esaslı bir medeniyet eleştirisi de yapmış olur. (s.30).

Sadullah Paşa’nın *Ondokuzuncu Asır* adlı manzumesi de yeni edebiyat ve yeni insan anlayışının görünür kazandığı bir metin olması bakımından önemlidir. Bu konuda İbrahim Tüzer şunları söylemektedir:

(...) içerisinde yaşadığı toplumun akıl merkezli nasıl değişebileceğini, Batı’nın ilim ve tekniği vasıta kılarak ulaşılmış olduğu medeniyet seviyesini örnekleyerek işaret et-

mesi bakımından çok önemlidir. Nitekim bu metin, bir müddet sonra kimliğini inşa sürecine girecek olan bir toplumun Batı'nın hangi değerlerini özümsemesi gerektiği hususunda da bir nevi kılavuzluk işlevi görecektir. (s.31).

Tüzer'e göre; 19 yüzyılda pozitivist bilincin etkisiyle din, iman telakkisi sarılınca devrin insanı "ayağının altındaki zeminin kaymaması adına ister istemez bir savunma mekanizması geliştirmek zorunda kalmıştır." (s.33). Tanrı'nın varlığını reddetmeyen yeni insan Şinasi örneğinde olduğu gibi akıl yoluyla delil isteme yoluna gitmiştir (s.36). Tüzer, burada Şinasi ile ilgili önemli bir tespitte bulunarak şunları söylemektedir:

Şinasi, aynen Âkif Paşa'nın yukarıda dikkat çekmeye çalıştığımız "çeşm-i im'an" ile hayatı algılama tarzını, din algısı üzerinde gezdirerek sahici bir iman ile yaratıcısına yalvarmak ve ibadet etmek ister. Bu tavır, asırlardır dinî ilimlerle dolmuş olan bir zihin dünyasının artık pozitif ilimlerin aydınlığında da yaratıcısını bulmak istemesi; modern dünyada varlığını muallâkta asılı kalmaktan kurtararak ontolojik güvenliği ni elde etmesi olarak da değerlendirilebilir. (s.34-35).

Şinasi, eserleri üzerinden hürriyet, demokrasi, adalet, eşitlik, insan hakları gibi kavramlarla "'yeni insan"'ın kimlik oluşumunda bilgiyle birlikte evrensel değerleri de özümsemesi gerektiği hususuna dikkat çekmiş olur." (s.35). Tüzer'e göre;

Böylelikle Şinasi, bilginin tek elde toplanmasına karşı çıkarak, Batı'da 300 yıl evvel fark edilmiş, topyekûn bir yenileşmenin ancak bilginin halka doğru yayılmasıyla mümkün olacağı hakikatini de, Osmanlı'nın son döneminde bir sistem dâhilinde ele alan ilk aydın olmuştur. Onun belirginlik kazandırdığı bu anlayıştan hareketle adeta bir okul gibi bilgiyi tüm topluma yaymaya çalışan kişi de herkesin "hâce-i evvel" olarak kabul ettiği, Ahmet Mithat Efendi'dir. (s.35).

Yeni insanın kimlik oluşumunda Namık Kemal de önemli bir isimdir. "Namık Kemal, "ittihâd-ı İslâm" fikrinin temel alındığı Osmanlılık şuuru etrafında "yeni insan"ın oluşmasına meydan vermiştir." (s.37-38). Tüzer'e göre, Namık Kemal'le birlikte yeni insanın özellikleri "ortak tavır, direnç ve bilinç" üzerine artmış ve böylece "akıl aydınlığında manevi ilimlerden maddi ilimlere sorgulayan bir bakışla hayatı algılayan ve Batı'nın ortaya koymuş olduğu evrensel değerlere sahip çıkan "yeni insan", maddi menfaat gözetmeden milleti için fedakârlıkta bulunma, ayık olma, insafsız ve zalim olana karşı durma gibi özelliklerinin yanına da bir de tarih bilincini eklemiştir olur." (s.39).

Tüzer'e göre kimlik inşasına dair endişeleri olan Ahmet Mithat Efendi, "girilen yeni medeniyet dairesinde nasıl yer alınması gerektiğine dair modeller" ortaya koymuştur. Ahmet Mithat Efendi, "Tanpınar'ın ifade ettiği ikilik'i / düalizm'i yanlış Batılılaşma ya da alafrangalaşma olarak toplumun yaşamaması için büyük uğraş vermiştir. Bu yönüyle yazar, "Yenileşme / Batılılaşma / Mo-

dernleşme" meselesi üzerine sistemli önermelerde bulunan ilk aydındır." (s.42). Tüzer, Ahmet Mithat'ın çalışmasının esasını da "anlatılarında kurguladığı vaka birimleriyle bu meseleyi okurlarıyla nasıl paylaştığı oluşturmaktadır. Böylelikle Tanzimat'ın ilanından 5 yıl sonra dünyayı gelen "hâce-i evvel" in kimliğini inşa etme sürecini yaşayan bir topluma, "yeni insan" adını verdiğimiz "model" ile neleri teklif ettiği de anlaşılmış olacaktır." (s.42) diyerek Ahmet Mithat anlatılarının yeni insanda karşılık gelen değerleri ifade etmektedir.

Kitapta bölümler sayıyla adlandırılmakla beraber her bölüme ayrı bir başlık da verilmiştir. Birinci bölümün başlığı; *Kimlik İnşasının İlk Aşaması: "Merak" ile Kazılan Temel ya da Anlatı Dünyasından Topluma Sesleniş: Merhaba Ey Karî...'* dir. Bu bölümün üç alt başlığı vardır:

1. Toplumsal Değişim'den Bireysel Yenileşme'ye Algı Düzeyi: *Merak ile Anlamlandırılan Dünya*

İbrahim Tüzer'e göre yeni bir dünya, yeni bir medeniyet ile yüzleşme sürecinde Ahmet Mithat Efendi, Tanzimat dönemi aydınları içerisinde "son derece keskin ve sınır tanımayan "merak" duygusuyla" hareket etmiş olması bakımından farklı bir konuma yükselmiş; Batı medeniyetinin her türlü hususiyetini araştırmaya ve öğrenmeye koyulmuştur. Nitekim yazarın "hâce-i evvel" oluşu da burada ortaya çıkar. O sadece devrin okuru için değil aynı zaman da yazarı ve aydını için de ilk öğretmen olmuştur." (s.46). Bu bölümde Tüzer, genel olarak Ahmet Mithat'ın meraklı kişiliğini biyografik eserlerden yola çıkarak anlatma yoluna gitmiştir.

2. Yazarın Okura Daveti: Merhaba Ey Karî...

Bu bölümde yazarın eserlerinden alıntı yapılarak onun okur merkezli anlatım tekniği ortaya konulmaktadır. Tüzer'e göre; "Ahmet Mithat, destanlardan, masallardan, âşık hikâyelerinden ve meddah anlatılarından sonra roman, hikâye, tiyatro gibi anlatma ve gösterme esasına bağlı yeni türlerin henüz örneklenmeye başladığı bir zamanda, "merhaba ey karî", "karî-i kiram efendilerim", "evliyayı nimetim karîlerim efendilerim" diyerek seslendiği okurunun zihinsel seviyesini, her açıdan yükseltmeye çalışmıştır." (s.60).

3. Ahmet Mithat Efendi'nin "Merak" Ettikleri

Tüzer, bu bölümde Ahmet Mithat Efendi'nin Batı medeniyetinin hangi unsurlarını merak edip, hangi özelliklerini tanıttığını, bunlar karşısında nasıl bir tavır aldığını göstermeye çalışmıştır. Tüzer'e göre Ahmet Mithat, Batı'nın ulaşmış olduğu seviyeye devlet idaresinde yapılacak siyasi bir değişiklik değil,

fertlerin eğitilerek, Batı ilim ve tekniğinin Osmanlı toplumunda tesis edilerek ulaşılabileceğini savunmuştur (s.64).

Bu üçüncü başlığın altında iki temel başlık yer almaktadır:

- *Batı Medeniyetinin İlim-Teknik Algısı ve Hayatı Kolaylaştıran Unsurlar*

Ahmet Mithat'ın anlatılarından yola çıkan Tüzer, onun Batı'nın kütüphanesini, ulaştığı ilmi ve akademik seviyeyi onaylayan bir tavırda olduğunu belirtmektedir. Bu bölüm *İktisadi Düzen*, *Şehir Düzeni* ve *Ev Düzeni* olmak üzere üç başlıkta oluşturulmuştur. *İktisadi Düzen*'de Batı'nın ekonomik gelişmişliği, üretim ve tüketim döngüsü üzerine Ahmet Mithat'tan alıntılara yer verilmiştir. *Şehir Düzeni*'nde Avrupa'nın "ulaşım, seyahat, konaklama, haberleşme gibi şehir düzenine ait kimi unsurlar" (s.83) yer almıştır.

-*Batı Medeniyetinin Eğitim / Öğretim Anlayışı.*

Bu bölümün amacını Tüzer şu şekilde ifade etmektedir: "Ahmet Mithat'ın Batı medeniyetinin eğitim / öğretim anlayışının tesisinde önemli gördüğü hususları anlatılarında yer verdiği şekliyle ele almamız, yazarın okuyup yazma oranı çok düşük olan Osmanlı toplumunu eğitmek için ortaya koyduğu gayreti de anlamamıza imkân verecektir." (s.97). Bu bölümün alt başlıkları ise *Eğitim / Öğretimdeki Yeni Usuller ve Mektepler, Bir Eğitim Aracı Olarak Gazete, Roman, Tiyatro vb., Güzel Sanatlar ve İlk Tesadüf: Batı Mimarisi ve Sanatı*'dir. İbrahim Tüzer, genel olarak bu başlıkların altında Ahmet Mithat anlatılarında Avrupa'daki eğitimin övülmesine; gazete, roman, tiyatronun bir eğitim aracı olarak önerilmesine; Batı mimarisinin, resim, heykel gibi sanatlarının nasıl yer alındığına dair metin parçalarına yer vermektedir.

İkinci bölümün başlığı; "*Mukayese*" Alanı Üzerinden Yapılan "Teşhis": Yanlış Batılılaşma Yahut Kimlik Kargaşası'dır. Bu bölümün ilk başlığı ise; *Ahmet Mithat Efendi'nin "Teşhis" Ettikleri*'dir.

Ahmet Mithat'ın merak ettiklerinden sonra Tüzer, bu ikinci bölümde onun Osmanlı toplumunun mevcut durumda nasıl yer alması gerektiğine dair teşhislerini ifadelendirmektedir. "Bu bölümde yazarın toplumda kimlik kargaşası yaşanmasına yol açan "yanlış Batılılaşma" ya da "alafrangalaşma" da diyebileceğimiz hususların, okur tarafından tüm çıplaklığıyla anlaşılabilmesi için mukayese ettiği konular üzerinde" (s. 139) durulmuştur. Genel olarak Ahmet Mithat'ın eleştirilerinin yer aldığı bu bölümün ilk başlığı; *Eğitim / Öğretimden Düşünce Sahasına Kimlik Kargaşası. "Eğitimden Ahlakla Dönüştürülen Zihinler ve Yanlış Batılılaşma"*'dir. Tüzer, "Öz kimliklerine yabancılaşarak Batılılaşanları karşılamak için kullandığımız "dönüştürme" kavramı, anlatılarda meydana getirilen şahıslar üzerinden eleştirilerek örneklenir." (s.142) diyerek bu bölümün çerçevesini de be-

lirtmiş olmaktadır. Çünkü Ahmet Mithat, Batılılaşmayı yüzeyde algılayan kişileri Felatun Bey örneğinde olduğu gibi çeşitli tiplerle anlatılarında eleştirmiştir.

-*Matbuat Hayatından Ev’de Eğitime Batı’yı Tanı(yama)ma Yolu: Mürebbiye ve Kültürel Değer Karmaşası*. Bu bölümde “özellikle Tanzimat devrinde moda haline gelen “Mürebbiye” aracılığıyla Batılılaşma hususunda, Ahmet Mithat’ın mukayese alanı üzerinden teşhis ettiği kültürel değer karmaşasına” (s. 166) değinilmektir. Batılılaşmayı tuttukları mürebbiyelerle gerçekleştirmek isteyen aileleri Ahmet Mithat, çocuklarının eğitimini bu mürebbiyelere bırakmaları nedeniyle eleştirmiştir. Tüzer’e göre “Batılı tarz eğitimle zihinsel olarak dönüştürülmüş olan çocuklar, eserin kurgusu içerisinde tamamen kendi kültürlerine ve geleneklerine yabancılaşmış birer insan olarak okura sunulur.” (s.176).

-*Düşünce Dil’e Yansıyan Yabancılaşma: “Yazı Fransızcadır Ama Lakırdılar Osmanlıca.”* Tüzer’e göre; “Tanzimat’la birlikte hız kazanan “yenileşme” çabaları devletin tüm kurumlarında olduğu gibi sosyal yapısında da büyük değişiklikler meydana getirmiş; eğitimden ahlaka yenileşirken nelere dikkat etmesi gerektiği hususunda bilinçlenemeyerek yanlış Batılılaşan bireylerin dünyasında da esaslı bir trajedinin yaşanmasına yol açmıştır.” (s.179). Bu amaçla yazar, yanlış Batılılaşma sonucunda dile yabancılaşan bireyleri eleştiren Ahmet Mithat’ın eserlerinden alıntılar yapıp örnekler vermektedir. Örneğin *Vah* adlı eserdeki şu eleştiri dikkat çekicidir:

Zaten şık ve centilmen geçinenler için Türkçe’nin biraz kaht olması da başkaca bir süs yerine geçmez mi?

Bunlardan pek çoklarını gördük ki ahbap meyanında en çok istimal olunan “teklif ve tekellüf” tabirlerinin Türkçesini bilemeyerek yahut bilmezlenerek “şey.. of! Türkçe nasıl derlerdi..?” diye arandıktan tarandıktan sonra nihayet Fransızca “façon” tabirini istimal ederek kendilerini muvaffak addetmişlerdir. (s.180).

İkinci alt başlık ise; *Kültürel Alanda ve Gündelik Hayatta Ortaya Çıkan Kimlik Kargaşası*’dır. Bu bölümde Tüzer, yanlış Batılılaşmanın günlük hayattaki yansımalarını Ahmet Mithat’ın eserleri üzerinden örnekleyerek vermektedir. *Aile Hayatında ve Eşler Arasında Ortaya Çıkan Yeni Hâller / Kargaşa* başlığı altında yazar, Ahmet Mithat’ın “Batılılaşma adına dönüştürülen zihinlerin evin içinde meydana getirdikleri değişiklikler”i (s.194) okura nasıl yansıttığını ortaya koymaktadır. *Hayret* adlı romanda baba ile kız arasındaki ilişkinin yanlış Batılılaşma sonucu Osmanlı kültürüne son derece yabancı olması (s.198), bu bölümde yer alan diğer örnek metinlerden biridir.

-*Âşık ile Maşukun Gelenekten Taşan Hâlleri: Yeni Tarz Sevdalar*’da ise sevgililer arasındaki ilişkinin Batılılaşmaya bağlı olarak geçirdiği değişimin Ahmet Mithat’ın eserlerindeki yansımaları ortaya konulmuştur. ‘Yeni tarz sevdalar’da

Dürdane Hanım'da olduğu gibi aşk maceralarının "yosmalıklarla" ve alafranga hallerle bir arada değerlendirildiği (s.211) olumsuz hâller verilirken; evlenmeden önce aşırıya kaçmadan eşlerin birbirini tanınması gibi Avrupa kültüründen alınacak olumlu durumlar da bu bölümün kapsamına alınmıştır (s.213).

-*Adabımuaşeret Kurallarında Ortaya Çıkan Alafrangalıklar: Gülünç Hâller*; başlığı altında Tüzer, Batılılaşma ile Felatun örneğinde olduğu gibi kurgu kişilerinin toplum içinde zor duruma düşmelerini Ahmet Mithat anlatılarından örneklemiştir.

-*Uşak ve Hizmetçi Kullanımından İnsaniliğin Yitimine "Batılılaş(ama)ma": Ev'in / Konak'ın Hâlleri ve İstanbul'un Bozulan Tarihî Dokusu ve Eğlence Hayatı: Mekândan Kimliğe Uzanan Yanlış Batılılaşma* başlıkları altında Batılılaşmanın özellikle ev içinde meydana getirdiği değişiklikler üzerinde durulmaktadır.

Üçüncü alt başlık ise; "*Ekonomi Politik*" Alanda Ortaya Çıkan Kimlik Kargaşası'dır. Ahmet Mithat Efendi, "Batı'nın iktisadi yönden gelişmiş olmasının nedenleri üzerine düşünürken Osmanlı'daki problemi de teşhis etmeye çalışmıştır." (s.239). *Yeni Tüketim Türleri ve Tasarruf Algısı ve Ekonomik Alanda Yiten Kimlikler: Üretmeden Tüketen Mirasyediler* başlıkları altında yazarın anlatılarında ekonomiyle ilgili düşünceleri ortaya konulmuştur.

Üçüncü bölümünün başlığı; *Doğu'dan Batı'ya Bir "Sentez" Olarak İnşa Edilen Kimlik: "Yeni insan" ve Anlatılarda Meşrulaştırılan Hâller*'dir. Bu bölümün ilk başlığı ise; *Ahmet Mithat Efendi'nin "Teklif" Ettikleri*'dir. Tüzer'e göre; Ahmet Mithat "anlatının imkânlarını kullanarak, yaşadığı toplumu, çevreyi ve özellikle kendi dünyasını Batılılaşma merkezli "dönüştürme"ye çalışmıştır. Fakat bunu yaparken, (...) asli unsurların bozulmasına ya da içinin boşaltılarak değersiz kılınmasına müsaade" (s.261) etmemiştir. Bu bölümü genel olarak Tüzer, şu şekilde özetlemektedir:

Ahmet Mithat, üzerinde yaşadığı topraklar için kırılma sayabileceğimiz bu yüzyıldaki "yenileşme"yi, gelecek adına esaslı bir kimliğin inşası için fırsat olarak görür. Bu kimliğin özünü ise Batı dünyasının özellikle ilim ve teknik sahada insanlığa kazandırdıkları ile asırlar boyu Doğu medeniyetinin temel dinamiği olan adalet, ahlak, insan sevgisi gibi değerler oluşturmaktadır. Tüm bunları bir sentez haline getirerek anlatılarındaki kimi kahramanlarına hayat veren yazar, okurlarının da buradan hareketle şekillenmesini ve "yeni kimlik"e ilişkin insanî değerlerle yüklenmesini ister. (s.263).

Bu amaçla Tüzer, Ahmet Mithat'ın "teklif ettiği kimliğin" anlatılarda hangi şekillerde yer aldığını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bölümün alt başlığı; *"Yeni İnsan"ın Hayatı Algılama Düzeyi ve Kimliğine Dair Hususiyetler*'dir. Buna göre Ahmet Mithat anlatılarındaki yeni insanın ilk hususiyeti "'yenileşme" hareketi içerisinde kendi benliğini bulmaya çalışan insan" dir (s.264). Bu insan me-

rak eder, tefrik eder, hayatı sorgular, “özellikle Batılılaşma meselesinde ayık durmaya gayret” gösterir (s.264). *Paris’te Bir Türk* romanının Nasuh adlı merkezi kişisi gibi meraklı ve sorgulayıcıdır. Bu bölümde şu üç alt başlık yer almaktadır:

-“*Yeni İnsan*”ın *Eğlenceden Modaya Ahlak Algısı ve Kimlik Bilinci*’nde yeni insanın eğlence üzerinden ahlak anlayışı ortaya konulmuştur. Ahmet Mithat, anlatılarında eğlencenin iffetli olması gerektiğini ihtar etmiştir. Örneğin *Hasan Melâlîh Yahut Sır İçinde Esrâr* adlı romanda yazar, “din ya da millet ayrımı gözetmeden ahlaki değerleri tüm insanlar için söz konusu eder ve ahlak anlayışını böylelikle açıklar. “Bakınız yâhu, şehvetin icbarına iki dakikacık tahammül edememekten ne musibetler hâsıl oluyor?” (s. 281) diyerek uyarısını belirtmiştir. Bu şekilde eğlence ve moda anlayışı üzerinden yanlış Batılılaşmayı eleştirmiştir.

-“*Yeni İnsan*”ın *İlimden Tekniğe Eğitim / Öğretim Algısı*’nda yeni insanın eğitim-öğretim algısı çeşitli yönlerden ortaya konulmuştur. Tüzer’e göre; Ahmet Mithat Efendi, “teklif ettiği kimliği inşa ederken, “yeni insan” olarak adlandırdığımız anlatı kahramanlarını, ilimden tekniğe eğitim öğretim anlayışlarını da farklı hususiyetleriyle okurlarının karşısına çıkarır.” Bu amaçla da ““Merak” ve “araştırma” duygusuyla hareket eden bu kahramanlar, Batı’nın ilim ve teknik sahasında ulaşılmış olduğu noktayı tam manasıyla özümsemek ve kendi kimliklerine has değerlerden kopmadan, içerisinde yaşadıkları topluma duyurmak istemektedirler.” (s.292). *Felâton Bey ve Râkım Efendi* romanında yeni insanın bir örneği olan Râkım Efendi’de olduğu gibi.

-“*Yeni İnsan*”ın *Çalışma Düzeni ve İktisat Algısı*’nda modern düzende çalışma bilinci ve ekonomik faaliyetlere dair algı belirtilmeye çalışılmıştır. Ahmet Mithat, “İnşa edilecek olan “yeni insan”ın kimliğini, ekonomik faaliyetlerden tüketim algısına kadar yeniden düzenlemesi gerektiğini anlatılarında kahramanlarına özellikle söyletir.” (s.311). Ahmet Mithat ticaret bilinci, hesaplı harcama, tasarruf, birikim gibi konulara “formasyona yönelik oluşturduğu metinlerinde” (s.314) temas etmekte ve bu konudaki düşüncelerini telkin etmektedir.

Sonsöz adlı kısımda ise Tüzer, her bölümün değerlendirmesini kendi içinde yaptığı için tekrara düşmemek adına genel bir Ahmet Mithat okuması yapmaktadır. Ahmet Mithat’ın millî değerleri korumak adına yanlış Batılılaşma eleştirisini kurgusal düzeyde çeşitli yöntemlerle nasıl ifade ettiğini anlatmaktadır. Bu nedenle yazara göre; Ahmet Mithat, anlatılarında “kimliğini inşa etme sürecinde olan bir toplumu bilinçlendirmek adına farklı kurgu ve anlatım tekniklerini de kullanmış olmaktadır. 20. yüzyılda “metinlerarasılık”, “kolaj”, “diyalojik”, “karnavallaşma” gibi isimlerle adlandırılarak post modern anlatım teknikleri olarak kabul edilen bu yöntemlerin, romanın henüz gelişme aşamasında olduğu bir dönemde kullanılması, yazarın kendi romanlarının kurgusu üzerine düşündüğünü de ortaya koymaktadır.” (s.323).

Böylelikle Tanzimat dönemi ile birlikte tarihsel ve sosyal bağlamıyla değerlendirilen Ahmet Mithat Efendi, bütünlüklü ve kapsamlı bir okuma ile eserde incelenmiştir. Ahmet Mithat Efendi ve Tanzimat dönemi üzerine çok geniş bir kaynakça sunan bu çalışmanın geri planını zengin bir literatür oluşturmaktadır. Bu alanlar üzerine çalışanlar için bir başvuru kitabı niteliğinde olan eser, özellikle *Giriş* bölümü ile alana ciddi katkılar sunmaktadır. Eserin, Ahmet Mithat üzerine yapılan çalışmalar arasında izlenen yöntem ve içerik itibarıyla önemli bir yer alacağı görülmektedir.

İbrahim Tüzer, *Ahmet Mithat Anlatılarında Kimlik İnşası ve Modernizm*, Akçağ Yayınları, Ankara 2014.